

Ідеї виховання підростаючого покоління у педагогічній спадщині вітчизняних педагогів-гуманістів А.Макаренка та В.Сухомлинського

У статті розглянуто педагогічні ідеї видатних вітчизняних педагогів-новаторів ХХ ст. А.С.Макаренка та В.О.Сухомлинського щодо виховання підростаючого покоління. Досліджено погляди А.С.Макаренка стосовно основних завдань сімейного виховання, що і нині стоять перед батьками; колективного виховання дітей і молоді; розкрито вимоги до учителя – вихователя дитячих душ. Особливу увагу зосереджено у статті на працях В.О.Сухомлинського, присвячених психологічним, педагогічним та соціальним аспектам феномена дитинства; проаналізовано погляди видатного дослідника стосовно суті виховання дітей та підлітків, шляхів та засобів виховного впливу; визначено головні цінності виховної взаємодії учителя та його вихованців.

Ключові слова: виховання підростаючого покоління, засоби виховного впливу, сімейне виховання, колективне виховання, вимоги до особистості вихователя.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Виховання підростаючого покоління було і є чи не найважливішою проблемою людства протягом усієї історії його існування. Її вивченню здавна було присвячено чимало уваги видатними мислителями, мудрецами та філософами минулого. Лише протягом останнього тисячоліття питання всебічного та гармонійного розвитку особистості неодноразово досліджувалися у працях таких зарубіжних учених та педагогів, як К.Гельвецій, Я.Коменський, Дж.Локк, М.Монтень, Г.Песталоцці, Ф.Рабле, Е.Роттердамський, Ж.-Ж.Руссо та ін. До питань пошуку ефективних методів та прийомів виховного впливу на дітей та молодь долучалися кращі представники вітчизняної педагогічної теорії та практики минулих століть, серед яких – Г.Сковорода, М.Пирогов, К.Ушинський, Х.Алчевська, С.Русова, Г.Ващенко та ін. Тож не дивно, що і вітчизняні науковці, педагоги та громадські діячі ХХ ст. були також зацікавлені цією одвічною проблемою, присвятивши чимало праць питанню виховання підростаючого покоління. Серед них насамперед нашої уваги заслуговує творча спадщина таких педагогів-гуманістів, як А.Макаренко та В.Сухомлинський. Саме вони є основоположниками тієї системи всебічного виховання дітей та молоді, що й до сьогодні лежить в основі вітчизняної освітньої системи.

Аналіз досліджень і публікацій... Дослідженням теоретико-практичної спадщини А.Макаренка займалася велика кількість учених. Найрізноманітніші проблеми щодо виховання підростаючого покоління аналізувалися і досі аналізуються в широкому спектрі наукових статей, книг, монографій (Є.Мединський, Ф.Науменко, М.Ніжинський, В.Смаль, І.Зязюн, І.Кривонос, Н.Тарасевич, В.Струманський та ін.).

Також об'єктом для постійного дослідження провідними науковцями, освітянами стала педагогічна спадщина В.Сухомлинського. Зокрема важливими є дослідження науковців М.Антонця, С.Денисюк, Н.Дічек, І.Зязюна, Б.Ляховича, О.Коваль, О.Сухомлинської, Г.Бучківської.

Формулювання цілей статті... Усвідомлення цінності ідей видатних вітчизняних педагогів-гуманістів А.Макаренка та В.Сухомлинського щодо проблем виховання дітей та молоді зумовило наш інтерес до поглибленого вивчення їх праць з метою пошуку ефективних шляхів їх застосування у сучасній педагогічній практиці.

Виклад основного матеріалу... «Виховання дітей – найважливіша сфера нашого життя», – писав свого часу Антон Семенович Макаренко. Адже саме діти є майбутніми громадянами нашої країни, які будуть творити подальшу історію; є майбутніми батьками, які виховуватимуть своїх нащадків; є тими, хто згодом буде опікуватися нашою старістю. Тож «правильне виховання – це щаслива старість, неправильне – наше майбутнє горе, сльози, наша провина перед іншими людьми та перед всією країною», – неодноразово наголошував педагог.

У своїх роздумах видатний новатор неодноразово зосереджував увагу на складниках поняття «правильне виховання». На його переконання, правильно виховати свою дитину може кожна людина, кожен батько та кожна мати, адже ця справа «досить приємна, радісна та щаслива». Зовсім інше – перевиховання. Ця робота вже не така легка і вимагає більших сил, знань та терпіння. Навіть при цілковитому успіху вона все одно завдає батькам постійних прикросців, виснажує їх нерви та часто псує характер дитини. Тож виховувати дітей із самого початку потрібно так, щоб нічого потім не довелося переробляти, а для цього і батьки, і вчителі мають

добре знати, кого вони хочуть виховати – «справжнього громадянина держави, людину енергійну, знаючу, чесну та трудолюбиву чи хитрого, боягузливого міщанина» [2, с.194-197].

У своїх працях А.Макаренко неодноразово зазначав, що правильне виховання не є тототжним постійному контролю над дітьми. Навпаки, його надмірна кількість може завдати великої шкоди, адже розвиває пасивність характеру. Такі діти надто звикають до товариства дорослих і їхнє духовне зростання іде всупереч основним законам психічного розвитку дитини. Тому, безперечно, батьки повинні добре знати, що робить, де та з ким перебуває їх дитина, але водночас мають надати їй і потрібну свободу, щоб вона зазнавала не лише їх особистого впливу, але й впливу навколишнього середовища. Адже прийде час, як застерігав педагог, і дитині неодмінно доведеться зіткнутися з цілою низкою спокус, чужими людьми та обставинами, тому наше завдання полягає у тому, щоб виробити вміння розбиратися в цих спокусах, боротися та вчасно розпізнавати небезпеку [1, с.265-266].

Досліджуючи актуальні проблеми виховання підростаючого покоління, Антон Макаренко неодноразово звертався до пошуку нових ефективних засобів виховного впливу на дітей. На його думку, виховання дітей потребує «серйозного тону, проте найпростішого і щирого: саме в цих трьох якостях повинна полягати найвища правда нашого життя, оскільки щонайменше додавання брехливості, штучності, зубоскальства та легковажності прирікають виховну роботу на невдачу» [1, с.265]. «Вимога до себе, повага до своєї сім'ї, контроль над кожним своїм кроком – це найголовніші методи виховання», – стверджував видатний педагог. Адже ми виховуємо дитину кожної хвилини нашого життя. Як ми одягаємося, як розмовляємо з іншими, як радіємо і сумуємо, як поводимося з друзями і ворогами, як ми сміємося, читаємо – все це має величезне значення у процесі формування світогляду і системи цінностей дитини. Тож не дивно, що істинною суттю виховної роботи він вважав саме організацію сім'ї, особистого і суспільного життя батьків та їх дітей [2, с.198-199].

Окреме місце у педагогічній спадщині А.Макаренка посідають праці, присвячені теоретичним і практичним питанням колективного виховання школярів. Так, правильне виховання повинно бути організоване шляхом створення «єдиних, міцних та впливових колективів». Саме школу він вважав тим колективом, в якому організовані та скоординовані всі виховні процеси [1, с.186]. Тим самим, виховуючи окрему особистість, вчителі повинні думати передусім про виховання усього колективу. Кожен виховний вплив на особистість має також бути виховним впливом на колектив. І, навпаки, кожен виховний вплив на колектив повинен бути і вихованням особистості, яка входить до його складу. Тільки виховуючи колектив, як наголошував А.Макаренко, ми зможемо розраховувати на те, що знайдемо таку форму його організації, при якій окрема особистість буде найбільш дисциплінована та вільна [2, с.119].

Ще одне питання, яке постійно знаходилося в полі зору видатного радянського педагога, – це вимоги до особистості вихователя (учителя-предметника та класовода). Як неодноразово наголошував Антон Семенович, необхідно, щоб вихователь насамперед був людиною «простою», головним інструментом якої є «особиста людяність» [2, с.334]. Уже при першій зустрічі з дітьми учитель повинен поставити перед собою єдину мету: «зробити з них справжніх культурних людей, освічених, вихованих та кваліфікованих майбутніх працівників». Справжньою педагогічною знахідкою того часу варто вважати педагогічний щоденник, який Антон Семенович радив обов'язково вести кожному педагогу. У цьому щоденнику варто записувати окремі спостереження за вихованцями; випадки, які характеризують ту чи іншу особистість; бесіди з дітьми та свідчення їх руху вперед; прояви кризи або перелому, які бувають у всіх дітей у різних вікових категоріях тощо. Ведення такого щоденника свідчитиме про високу якість роботи вихователя, адже ціль нашого виховання полягає не тільки в тому, щоб виховати людину-творця, людину-громадянина, здатну з найбільшим успіхом брати участь у будівництві держави, а людину, яка «насамперед, зобов'язана бути щасливою» [2, с.343-346].

Нову епоху у педагогічній теорії та практиці виховання дітей та підлітків відкрив інший вітчизняний педагог, учений та дослідник дитячих душ – Василь Олександрович Сухомлинський. Так, вивчаючи психологічні, педагогічні та соціальні аспекти феномена дитинства, він неодноразово зазначав, що це «найважливіший період яскравого, самобутнього, неповторного людського життя. І від того, як воно проходить, хто буде завжди поряд з дитиною у ці роки, що ввійшло у її розум і серце з навколишнього світу, і залежатиме, якою людиною вона стане у майбутньому». На думку видатного педагога, дитинство – це «щоденне відкриття світу, і немає у ньому більш важливішого і заможнішого за людську особистість» [4, с.12-13]. Тому не дивно, що директор Павлівської школи вважав виховання «довготривалою, багатолітньою підготовкою маленької людини до усвідомлення істини: людина – найвища цінність» [3, с.20].

На думку В.Сухомлинського, найважливіша суть виховання полягає у тому, щоб вже у роки дитинства кожна людина пережила привабливість, красу людського устремління до вершини

обов'язку, тому кожен має прагнути до цієї вершини, не втративши своєї стежини. Адже «дитяча велич духу – це та сходинка вихованості, досягнувши якої, людина починає розуміти свій обов'язок, а мудрість і мистецтво виховання полягає у тому, щоб кожного підняти на цю сходинку», зробити так, щоб «дитина жила у світі великих ідей та завдяки цьому досягала своєї величі духу» [3, с.42].

Досліджуючи ефективність тих чи інших засобів виховного впливу, В.Сухомлинський писав, що дитину «виховує кожна хвилина нашого життя, кожен куточок землі і кожна людина», яка трапляється на її життєвому шляху. Процес виховання виражається передусім в єдності духовного життя вихователя і вихованців – в єдності їх ідеалів, прагнень, інтересів, думок та переживань [4, с.14–15]. Лише ідучи до дітей з відкритим серцем та душею, ми зможемо виховати у них «здібності бути вихованими», а саме – чутливість душі та серця до найтонших відтінків слова вчителя, до його погляду, жесту, посмішки, вдумливості і мовчання» [4, с.26]. Людина не зможе стати вихованою, якщо в дитинстві не захоплювалася красою людського духу, тому виховувати підростаюче покоління потрібно так, щоб з дитячих років їх серця були «осаяні світом духовної краси, тільки тоді вони будуть чистими і витонченими, чутливими і сприйнятливими» [3, с.18].

Щодо виховання підлітків, то, на думку В.Сухомлинського, лише за умови багатства власного духовного життя ми маємо моральне право виховувати дітей, бо вчитель тільки тоді може стати вихователем, коли в його руках знаходиться найвитонченіший інструмент виховання – наука про мораль. Василь Олександрович був глибоко переконаний у тому, що слово педагога набуватиме виховної сили лише тоді, коли діятиме особистий приклад, а всі інші виховні засоби проникнуті моральною чистотою і благородством. Адже «шлях до серця дитини пролягає не через чисту, рівну доріжку, на якій турботлива рука вихователя те і робить, що викорінює вади, а через хмарне поле, на якому розвиваються паростки моральної гідності. Видатний педагог-новатор вважав, що саме ці вади викорінюються самі по собі, йдуть непомітно від дитини і не супроводжуються ніякими болючими проявами, якщо їх витісняє бурхлива паросль гідності» [4, с.27–28].

Неабияке значення В.Сухомлинський надавав формуванню довірливих стосунків вихованців у шкільному колективі. Він вважав саме дитячий колектив особливою сферою виховної роботи, адже «виховна сила колективу починається з того, що є в кожній окремій дитині і які вона має духовні багатства; з того, що вона приносить в колектив, що дає іншим і що вони від неї беруть». На глибоке переконання педагога, «виховною силою колектив є лише у спільній діяльності його учасників, пронизаній благородними моральними цілями» [4, с.201].

Як і А.Макаренко, увагу В.Сухомлинський приділяв вихованню підлітків. Правильно організувати виховання у цьому віці, – стверджував він, – означає досягнути того, щоб кожен підліток проявив себе в тій діяльності, яка найбільше відповідає його задаткам. На його переконання, не варто пропонувати дітям виконувати одну і ту ж роботу, бо, якою б привабливою не була колективна діяльність, цікавою для всіх вихованців і цікавою завжди вона бути не може. Тому невдачі багатьох вихователів обумовлені прагненням обмежити різнобічні запити вихованців рамками нецікавих одноманітних заходів.

Окрім того, труднощі у вихованні підлітків мають і такі причини, як зміни цінностей у системі «особистість – колектив». Єдність думок, поглядів, переконань, інтелектуальних інтересів, моральної поведінки – все це усвідомлюється ними як велика притягувальна сила колективу. Саме у цей період для підлітків цінним у колективі є не стільки спільні інтереси чи діяльність, скільки спільні погляди на життєво важливі питання, які їх хвилюють. На думку В.Сухомлинського, взаємозв'язок колективного і особистого в їхньому духовному житті є більш складним, ніж у дітей молодшого шкільного віку, адже саме зараз вони вчать помічати особистості, кожна з яких, відрізняючись своїми особливостями, неповторністю своєї активності, розумом та здібностями, стає запорукою формування нового, значно функціональнішого колективу однодумців, об'єднаних спільними цілями та цінностями [4, с.202–203].

Висновки... Отже, аналізуючи творчу спадщину А.Макаренка та В.Сухомлинського, ми вкотре переконалися, що все своє життя вони присвятили вихованню підростаючого покоління. Видатні педагоги неодноразово наголошували на тому, що ми повинні створювати всі необхідні умови для повноцінного розвитку дитини; бути постійним дороговказом та прикладом для наслідування; давати можливість проявляти себе у тій сфері діяльності, яка найбільше їм до вподоби та відповідає їхнім задаткам; привчати до колективного життя; розвивати творчу активність та спонукати до самостійного пошуку.

Впроваджуючи ці ідеї у теорію і практику, ми дійсно зможемо виховати всебічно розвинену особистість відповідно до вимог часу та завдань, що їх ставить перед нами, освітянами, суспільство.

Список використаних джерел та літератури:

1. Макаренко А. С. Лекції про виховання дітей / А. С. Макаренко // Книга для батьків. – К. : Радянська школа, 1972. – С. 260–326.
2. Макаренко А. С. О воспитании / А. С. Макаренко ; [сост. и авт. вступит. статьи В. С. Хелемендик]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 415 с.
3. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека: (Этика коммунистического воспитания). Педагогическое наследие / В. А. Сухомлинский ; [сост. О. В. Сухомлинская]. – М. : Педагогика, 1990. – 288 с.
4. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский ; [сост. и авт. вступит. очерков С. Соловейчик]. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1975. – 272 с.

Анотація

Ю.М.Баранецкая

Идеи воспитания подрастающего поколения в педагогическом наследии отечественных педагогов-гуманистов А.Макаренко и В.Сухомлинского

В статье рассмотрены педагогические идеи выдающихся отечественных педагогов-новаторов XX в. А.С.Макаренко и В.А.Сухомлинского по воспитанию подрастающего поколения. В частности, исследованы взгляды А.С.Макаренко относительно основных задач семейного воспитания, что и сейчас стоят перед родителями; коллективного воспитания детей и молодежи; раскрыты требования к учителю – воспитателю детских душ. Особое внимание сосредоточено на статьи в трудах В.А.Сухомлинского, посвященные психологическим, педагогическим и социальным аспектам феномена детства; проанализированы взгляды выдающегося исследователя на сущность воспитания детей и подростков, пути и средства воспитательного воздействия; определены главные ценности воспитательного взаимодействия учителя и его воспитанников.

Ключевые слова: воспитание подрастающего поколения, средства воспитательного воздействия, семейное воспитание, коллективное воспитание, требования к личности воспитателя.

Summary

J.M.Baranetska

Ideas of Educating Growing Generation in the Pedagogical Heritage of Native Pedagogues-Humanists A.Makarenko and V.Sukhomlynskyi

The article considers pedagogical ideas of outstanding native pedagogues innovators of XX century A.S.Makarenko and V.O.Sukhomlynskyi concerning education of growing generation. Particularly, A.S.Makarenko's views on main tasks of family education that are actual for parents nowadays are investigated. Special attention in the article is paid to works of V.O.Sukhomlynskyi, concerning psychological, pedagogical and social aspects of child's phenomenon, analyzed views of outstanding researcher concerning essence of children's and teenager's education, ways and means of educational influence; the main values of educational interaction between teacher and his pupils are identified.

Key words: education of growing generation, means of educational influence, family education, collective education, requirements for the teacher's personality.

Дата надходження статті: «20» лютого 2013 р.

УДК 372

І.А.БАРБАШОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Бердянськ)

Неперервність сенсорного розвитку особистості: дошкільня, шкільна освіта

Установлено загальні тенденції в забезпеченні перцептивного розвитку дітей і учнів: наскрізний характер реалізації завдань сенсорного розвитку від дошкільного освітнього закладу до старшої школи; наявність чітко виражених напрямів удосконалення зорового, слухового та дотикового сприймання; поступове розширення обсягу зовнішніх властивостей предметів і явищ, що є об'єктами обстеження; застосування цілеспрямованого й опосередкованого підходів до формування чуттєвої сфери особистості.

Ключові слова: сенсорний розвиток; діти дошкільного віку, молодші школярі, учні середнього і старшого шкільного віку; стандарт освіти, навчальна програма.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Серед стратегічних завдань, визначених у Державному стандарті початкової загальної освіти, провідними є забезпечення загального розвитку молодших учнів, оволодіння ними ключовими компетентностями, які дають можливість ефективно брати участь у різних життєвих сферах діяльності. Пріоритетного значення у вирішенні цих завдань набуває формування загальнонавчальних умінь і навичок, у тому числі – розрізняти зовнішні властивості предметів і явищ дійсності. Оскільки перцептивний розвиток